

verdeelt zich, maar de twee deelen daarvan zijn ongelijk en ook de verdeeling der dochtercellen blijft, tijdens de ontwikkeling, ongelijk. Wel bestaat de hoofdmassa der cel uit die plasma-soort, die voor het weefsel, dat deze cellen zullen vormen, hoofdplasma is, maar daarnevens bevinden zich altijd kleinere hoeveelheden plasma, dat eigenlijk bij andere weefsels te huis behoort, en die hier als nevenplasma op den achtergrond treden. Wordt door een of anderen invloed het hoofdplasma uitgestooten, dan komt het nevenplasma op den voorgrond en de cel verandert van aard. Dit verschijnsel noemt schrijver anaplasie, terwijl hij het verband, dat tusschen de cellen van verschillende soort, tusschen alle soorten van idioplasma, die in een individu aanwezig zijn, bestaat, waardoor bijv. het wegvallen van één soort den dood van het individu ten gevolge heeft, met den naam altruïsme bestempelt.

Schrijver resumeert zijn speculatieve beschouwing aldus:

De cellen van het lichaam verkrijgen bij haar ontwikkeling een zekere specificiteit, die haar belet elkander te vervangen. Na het embryonale leven is deze een definitieve geworden. Die specificiteit verkrijgen zij, doordat de aan bepaalde deeltjes der cellen, die door NÄGELI idioplasmen en door DE VRIES pangenen genoemd zijn, gebonden eigenschappen in de cellen zoodanig verdeeld zijn, dat een soort idioplasma de overhand heeft, ofschoon toch in iedere cel nevenplasma's niet geheel ontbreken. Terwijl een cel zich ontwikkelt neemt haar „Differenzirung” toe, doch haar geschiktheid om zelfstandig te leven af. Daar in iedere celsoort een bepaalde groep van idioplasmen de overhand heeft, maar voor een zelfstandig bestaan de evenwichtstoestand van alle plasmasoorten, die in het ei aanwezig waren, noodig is, ontstaat altruïsme tusschen de verschillende cellen. Iedere celsoort heeft alle andere noodig om te kunnen bestaan, geene kan door de andere worden gemist. *Onder bepaalde omstandigheden*, die we voor het lichaam als *pathologisch* moeten beschouwen, kan de specificiteit der cellen veranderen of liever verminderen. Deze verandering, de anaplasie, komt tot stand door het uitstooten van hoofdplasma en het op den voorgrond treden van nevenplasma, terwijl daarbij het altruïsme afneemt en de cellen een grootere zelfstandigheid erlangen.

Het komt Recensent voor, dat de door hem gecursiveerde woorden zeer rekbaar zijn en voor de metaplasie een goede kans overlaten.

FOKKER.

PARTICULIERE CORRESPONDENTIE.

HET KRANKZINNIGENGESTICHT TE UNTERGÖLTZSCH.

Deze nieuwe stichting heeft haar ontstaan te danken aan de overvulling der Saksische rijksgestichten Sonnenstein, Colditz, Zachadrasz, Hubertusburg en Hochweitzschen, ten gevolge waarvan door de Volksvertegenwoor-
Deel II. n°. 22, 1892.

diging in 1889 een som van 1 200 000 Mark werd toegestaan voor het bouwen van een nieuw gesticht voor 400 patiënten; met bepaling, dat de nieuwe stichting zou zijn een *Heil- und Pflege-Anstalt*, dus zoowel voor behandeling van acute als van chronische gevallen zou dienen.

De keuze viel op Untergöltzsch, omdat hier een riddergoed van 97 hectaren op billijke voorwaarden kon aangekocht worden, dat hygiënisch zeer gunstig en hoog is gelegen, met de noodige bosschen, weilanden en moestuinen, op een punt, dat gemakkelijk van verschillende zijden per spoor bereikbaar is en niet te ver van de vrij groote stad Auerbach is verwijderd.

In het Zuidoostelijk deel van Saksen voorziet Sonnenstein in de behoefte; in het Noordwesten Hubertusburg, Colditz en Hochweitzschen, maar in het Zuidwesten was geen rijksgesticht. Ook dit was een der redenen, op grond waarvan aan Untergöltzsch in de Kreishauptmannschaft Zwickau boven andere terreinen de voorkeur werd gegeven en het riddergoed voor 135 000 Mark werd aangekocht.

De reis van Dresden uit naar Untergöltzsch is niet gemakkelijk.

Op den vroegen guren voorjaarsmorgen van 24 Maart verlieten wij Dresden, weder geleid door onzen vriendelijken en geleerden mentor, den President Dr. GÜNTHER, Chef van den Civielen Geneeskundigen dienst in Saksen, terwijl de Saksische Regeering ons alle mogelijke faciliteiten en gastvrijheid had bereid. Van Dresden volgden wij eerst de spoorlijn naar Chemnitz, om die te verlaten in de richting Rodewisch, en kwamen wij, steeds stijgend, aldaar tegen den middag aan.

Van het station af zagen wij de stichting reeds aan onze voeten liggen. Ofschoon het bar koud was en sneeuw en ijs hier en daar ons nog aan den winter herinnerden en de zon maar niet te voorschijn wilde komen, zag toch de geheele aanleg met zijn sierlijke paviljoens, bosschen en groote open tuinen er recht vriendelijk uit.

De Geneesheer-Directeur der stichting, Dr. LEHMANN, heette ons daar hartelijk en met de meeste gastvrijheid welkom, en gaf ons op de kaart een volledig overzicht van den geheelen aanleg der gebouwen en tuinen over ongeveer 10 hectaren verspreid, waarvan ongeveer één hectare voor bouwplaats der paviljoens en andere gebouwen en de rest voor tuinen en boomgaarden bestemd zijn.

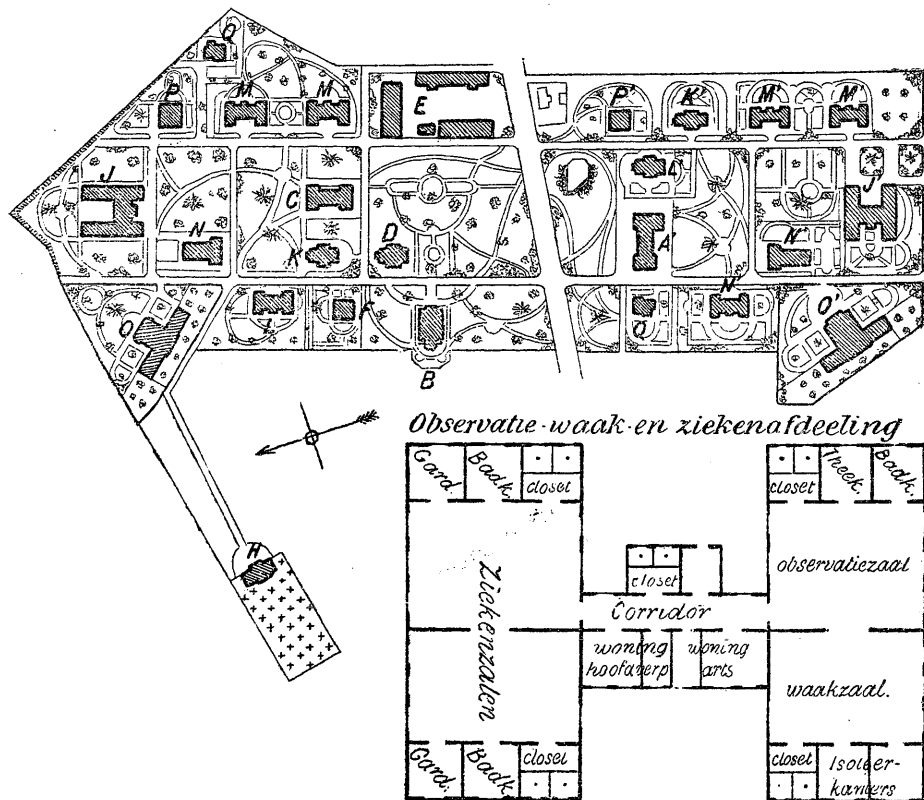
De bouw werd in 1890 begonnen, maar de bouwkosten vielen niet mede. Daarbij kwam, dat tijdens den bouw het aantal krankzinnigen in den lande voortdurend belangrijk toenam, zoodat reeds tijdens den aanleg der gebouwen tot uitbreiding der stichting werd besloten en bepaald werd, dat het gesticht, in plaats van 400 thans 600 patiënten 1ste, 2de en 3de klasse zou moeten kunnen opnemen.

Dientengevolge stegen de kosten van aankoop, bouw, aanleg en inrichting tot ruim 2 millioen Mark en de prijs per bed van 3000 Mark tot ongeveer 4000 Mark. Men bedenke hierbij echter, dat hier alle klassen dooreen berekend zijn, zonder dat, zou de prijs per bed voor de lagere klassen zeer veel minder zijn en zeker niet boven de 3000 Mark bedragen.

Het terrein is doorsneden door een openbaren weg, aan de eene zijde waar-

van de gebouwen voor de mannelijke, aan de andere die voor de vrouwelijke verpleegden zijn gelegen.

In het centrum van den aanleg, aan beide zijden van den weg, liggen de gebouwen voor den algemeenen dienst: aan de vrouwenzijde het oeconomie-

gebouw A; aan de mannezijde de kerk B, de feestzaal C, de administratiegebouwen D, de boerderij met toebehooren E en de woning voor den Geneesheer-Directeur F.

Hét lijkenhuis G met de begraafplaats H ligt ter zijde.

Voorts vindt men aan beide zijden een paviljoen voor observatie-kwartier I en I' met zieken- en waakafdeeling, een paviljoen voor patiënten 1ste klasse K en K', een voor de 2de klasse L en L' en voor de 3de klasse patiënten twee paviljoens voor rustigen M en M', een voor halfrustigen en onzindelijken N en N', een voor onrustigen O en O', een paviljoen voor een hoofdbeampte P en P' en een voor de verplegers en verpleegsters, Pfliegerheim, Q en Q'.

De gebouwen voor algemeenen dienst zijn alle zeer ruim ingericht. De door ons hier te lande bij den bouw van nieuwe gestichten of belangrijke uitbreiding steeds gestelde eisch, dat kerk en feestzaal twee zelfstandige lokalen zullen zijn, welke eisch echter bij ons niet altijd wordt doorgevoerd, vindt hier zijn toepassing. Ook Dr. GÜNTHER verklaarde zich tegen dergelijke vermenging van godsdienstplechtigheid en gemakelijkheid zeer beslist.

In de gebouwen voor oeconomische doeleinden en de boerderij en in de moestuinen kan aan een groot aantal patiënten werk verschaft worden. Aan het hoofd daarvan staat een Oeconomische Inspector.

De *Pflegerheim*-paviljoens zijn zeer comfortabel ingericht met afzonderlijke slaap- en zitkamers en gezelschapszalen, en hier kunnen de beambten, die vrij van dienst zijn, eenige oogenblikken van rustige verpoozing vinden. Een gedeelte hunner kan hier om beurten slapen, terwijl ook het middagmaal door de buiten dienst zijnde beambten hier wordt gebruikt.

De Duitsche collega's zijn overtuigd, dat het voortdurend samenzijn met de patiënten te veel gevergd is, de verplegers te veel vermoeit en prikkelt. Zij achten het in het belang, zoowel van de verpleegden als van het verplegend personeel, dat deze laatsten even goed als de doctors van tijd tot tijd zich kunnen verfrisschen en verpozen, zonder daarvoor altijd buiten het gesticht behoeven te gaan. Buiten het gesticht afleiding te zoeken moet, zoo meent men in Saksen, voor het verplegend personeel uitzondering blijven. De treurige gevolgen daarvan deden zich ook in Duitschland voorheen maar al te duidelijk gevoelen.

Bij de bespreking van het personeel kan dat nader blijken; vervolgen wij intusschen onze wandeling over het terrein en begeven wij ons van de woning van den Directeur eerst naar de bijgelegen paviljoens der 1ste en 2de klasse patiënten.

Dit zijn ruime paviljoens voor 8 patiënten 1° kl. en 16 patiënten 2° kl. met vroolijke dagverblijven voorzien van warande en mooie tuinen, de noodige badkamers, ziekenzaal en slaapkamers voor een en voor meer personen. De verwarming zal door groote ijzeren kachels geschieden, welke in de kamers zijn opgesteld, op zoodanige wijze, dat zij des winters de ventilatie kunnen ondersteunen. Deze geschiedt des zomers door tuimelramen en glasjaloesieën.

De tuinen zijn slechts door laag hekwerk van de omgeving afgesloten.

Vandaar kwamen wij langs de groote feestzaal en turnhalle bij de paviljoens voor rustige patiënten bestemd. Er is hier plaats voor een 40-tal lijdens. De benedenlokalen zijn voor dagverblijven met de noodige badkamers, closets en theekeukens, die boven voor slaapzalen bestemd.

De ventilatie heeft hier, ook des zomers, uitsluitend door glasjaloesieën plaats, de verwarming is plaatselijk door ommantelde kachels, welke ook des winters de luchtversching ondersteunen. Per hoofd is in de dagverblijven ongeveer 15 à 20 en in de nachtverblijven ongeveer 20 à 25 M³. lucht beschikbaar.

De tuinen zijn zeer ruim en worden fraai aangelegd.

Vanhier bereikten wij het paviljoen voor de halfrustigen en onzindelijken, hetwelk op dezelfde wijze als de paviljoens voor de rustigen is ingericht, maar door een warm waterleiding wordt verwarmd. In de isoleerkamers zijn geen latrines, maar wordt zoo noodig een pot aangedragen; ook op de slaapzalen laat men geen z.g. „stilletjes” toe.

Noordwestelijk van het paviljoen der halfrustigen ligt het paviljoen voor de onrustige patiënten en ter zijde, zoover mogelijk naar achter de waak- en ziekenafdeeling.

De paviljoens voor onrustigen bevatten beneden twee groote en een klein dagverblijf, benevens bad, closet en theekeuken en boven twee groote en een kleine slaapkamer, benevens waschkamer, closet en een woning voor hoofdverpleger. Er is een vleugel-parterre, de met groote vensters voorziene

isoleerkamers met daarnevens badkamer, closet en een kamer voor een verpleger.

De ventilatie heeft ook in deze paviljoens door glasjalousieën plaats, hoewel ook hier de verwarming centraal geschiedt door warm water. De ketel daarvoor is in den kelder geplaatst, zoodat elk paviljoen onafhankelijk van het andere centraal verwarmd wordt.

Wij treffen hier rondom de tuinen muren aan, over het algemeen een zeldzaamheid in de nieuwe gestichten, maar deze muren liggen in de diepte en zijn, dank zij het gaccidenteerde terrein zoodanig aangelegd, dat men uit de verblijfsalen en warande's er over heen ziet.

Dwangmiddelen zullen hier evenmin als op Sonnenstein, Alt-Scherbitz, Nietleben en de andere door mij bezochte gestichten worden toegepast, zoo verzekerde Dr. LEHMANN mij. Ook hij, zoowel als Dr. GÜNTHER, Dr. PÄTZ en Dr. WEBER, is een groot voorstander der vrije behandeling, waarvan ik in mijn vorigen brief reeds de gunstige resultaten beschreef.

De wacht- en ziekenafdeeling — zie bijgaande schets — schijnt mij toe een der best geslaagde stichtingen van dien aard te zijn. Zij bestaat uit twee gebouwen, door een corridor met bijlokalen tot een geheel vereenigd.

Aan de eene zijde van dezen corridor vinden wij de observatie-zaal en de waakzaal door een beschot hoofdzakelijk van glas gescheiden, ter zijde der observatie-zaal een badkamer, theekeuken en closet en ter zijde der waakzaal twee isoleerkamers en closets. Al deze bijlokalen zijn door deuren met dik glas van de zalen gescheiden, zoodat de waakster van de zaal uit steeds het geheel kan overzien en bewaken.

Langs den verbindingscorridor liggen de woningen voor een inwonend geneesheer en voor een inwonend hoofdverpleger, met de closets voor de ambten.

Dr. LEHMANN heeft het voornemen ook hier de bedbehandeling, waarvan hij onder bepaalde omstandigheden veel nut verwacht, ruim toe te passen.

Alle inwonende patiënten zullen in het observatie-kwartier nauwkeurig worden onderzocht, vóór zij naar de paviljoens worden gezonden, zooals dat ook in de andere gestichten in Saksen steeds geschiedt.

De verschillende gebouwen zullen electrisch verlicht worden.

Weliswaar was reeds van gemeentewege met het oog op de nieuwe stichting een gasfabriek opgericht, maar de Regeering is terecht te zeer overtuigd van het hooge nut der electrische verlichting in krankzinnigengestichten, dat zij besloten heeft van het gas geen ander gebruik te maken dan voor drijfkracht.

De waterverzorging heeft plaats van de hooger gelegen heidegronden van het riddergoed uit, waar het water langs kiezel in een bassin samenstroomt uit verschillende aderen en vanwaar het door laagdrukleiding naar het gesticht wordt aangevoerd. De aanvoer is op 60 liter per dag en per hoofd berekend.

De afvoer der faecaliën geschiedt door tonnen, die in de sous-terrains geplaatst zijn, of deze inrichting voldoende is zal de ondervinding moeten leeren.

Het gebruikte wasch-, bad- en spoelwater wordt naar 6 verschillende basins geleid, waar het bezinkt en gedesinfecteerd wordt, waarna het afloopt naar de Göltzsch.

Aan de inrichting zullen 4 of 5 artsen, — waarvan minstens 4 inwonend — 1 hoofdverpleger, 2 hoofdverpleegsters, 36 verplegers en 43 verpleegsters verbonden worden, dus 1 arts op 120 à 150 verpleegden en 1 verpleger of verpleegster op 7 à 8 patiënten. De verplegers en verpleegsters worden aan twee Rijksscholen opgeleid.

Voorheen had de recruteering der verplegers plaats uit de onderste lagen der maatschappij, met dezelfde treurige gevolgen als bij ons te lande 1).

De klachten der geneesheeren over het personeel waren toen zeer talrijk. Geen loonsvermeerdering noch zelfs stichting van een pensioenfonds mocht baten. Men moest nemen wat men krijgen kon en talrijk waren de wegzendingen wegens slecht gedrag en onkunde. In één inrichting moesten in een jaar, naar mij medegedeeld werd, 18 verpleegsters wegens buitenechtelijke zwangerschap worden verwijderd.

Meer en meer vestigde zich dientengevolge de overtuiging, dat het personeel in de gestichten alleen dan aan zijn roeping kan voldoen, wanneer het moreel en physisch gezond, beschaafd en goed onderwezen, behoorlijk voor die taak is voorbereid door studie en proeftijd, waarvoor van Rijkswegen bepaalde eischen van moraliteit en bekwaamheid moeten gesteld worden.

Dientengevolge werden twee Rijksscholen in het leven geroepen aan de krankzinnigen-gestichten te Hochweitzschen en te Hubertusburg, een voor verplegers en een voor verpleegsters.

Het desbetreffend voorstel der regeering werd door de Staten-Generaal ten zeerste toegejuicht en tot dat doel in 1889 4000 Mark op de Staatsbegrooting gebracht. Voorts werden de noodige gelden toegestaan tot stichting van een eigen huis voor de verplegers en verpleegsters in elk gesticht.

De leerlingen worden zoowel uit de meer beschaafde klasse als uit de volksklasse gerecruteerd. Men vindt er behalve dochters van dominés, onderwijzers en beambten, ook meisjes uit den middenstand en de z.g. kleine burgerij en eindelijk nog dienstmeisjes.

Bij de mannen vindt men de beste krachten in de volksklassen. Wel melden zich anderen aan uit hogere kringen, maar deze bleken veeltijds voor hun moeilijke taak minder geschikt, misschien ook, omdat er velen onder loopen, die deze betrekking zoeken faute de mieux.

De opleiding draagt een tegelijk geneeskundig, zedelijk en godsdienstig karakter en dragen daartoe zoowel de godsdienstleeraar als de doctor bij.

De leerlingen ontvangen eerst elementair onderwijs gedurende drie maanden, waarna zij hun proeftijd aanvangen, om dan zoowel theoretisch als praktisch onderwijs te ontvangen. Staan zij dien proeftijd goed door, dan worden zij na een half jaar hulpverpleger, studeeren door en worden dan bij uitmuntend gedrag, na 2 jaren verpleger.

Hun wijding als verpleger heeft met bijzondere plechtigheid in de kerk der inrichting plaats, na bekomen goedkeuring van den Minister.

Eerst dan treden de verplegers en verpleegsters in het vaste corps, ontvan-

---

1) Zie o. a. een verslag betreffende het Staatstoezicht op krankzinnigen in 1889 uitgebracht aan den Minister van Binnenlandsche zaken en volgende verslagen.

gen een uniform en een vast traktement, waarvan zij een gedeelte moeten laten staan voor hun pensioen of dat zij na 10 jaren uitgekeerd krijgen.

Vertrekken zij intusschen, dan verbeuren zij het recht op dit pensioen.

Trouwen mogen zij niet, dan met goedkeuring van den Minister.

De scholen zijn thans 3 jaren in werking. Het aantal daar opgenomen leerlingen bedraagt 803. Daarvan zijn 546 tot hulpverpleger en verpleger bevorderd, en 257 weggezonden wegens ongeschiktheid. Van de aangestelden hebben sinds dien tijd 32 den dienst verlaten.

De verpleegkosten zullen op Untergöltzsch bedragen: voor de patiënten 1ste klasse 1200, voor de 2de klasse 900, en voor de 3de klasse 280 Mark.

Zooals ik in mijn vorigen brief meldde, bezocht ik nog vele andere krankzinnigengestichten en gevangenis, en o. a. het prison-asyl Waldheim, wat weliswaar ligt nevens de met zeer strenge hand bestuurde gevangenis, maar dat geheel en uitsluitend staat onder directie van den gevangenis-arts. Ik hoop de gelegenheid te vinden ook op dat bezoek ter gelegentijd terug te komen.

Bij al die bezoeken vestigde zich meer en meer de overtuiging, dat de Saksers vooraan staan waar het betreft het nakomen hunner verplichtingen tegenover hun ongelukkige, van het denkvermogen beroofde medeburgers.

Volgaarne brengen Regeering en Volksvertegenwoordiging hier de noodige offers op het altaar der liefde en humaniteit, om te genezen waar nog te genezen is, en liefderijk te verplegen wat zooveel toewijding behoeft en medelijden verdient. Want Regeering en Volksvertegenwoordiging zijn hier overtuigd, dat het niet aangaat zich te onttrekken aan deze zoo moeilijke taak, die grooter verantwoording oplegt en meer toewijding vordert, dan eenige andere.

Wilt gij dat een taak goed gedaan zij, neem haar dan als Staats- of Provinciaalbestuur zelf ter hand, stel zelf uw eischen en ontsluit zelf uw beurs, zoo zeide mij een der Saksische hooge Staatsambtenaren. Ik zeg het hem gaarne na. Mochten de leden onzer Provinciale Staten er ook zoo over denken, de toekomst van de toepassing aan Art. 11 onzer Wet van 17 April 1884 zou zeker niet zoo duister zijn.

Met genoegen denk ik, intusschen in Nederland teruggekeerd, aan de te midden der vrije natuur in de schoone Saksische bergen gelegen gestichten en zoo ook vooral aan Alt-Scherbitz in Pruissen terug.

Voor al bedenk ik daarbij de gunstige uitkomsten der vrije behandeling, welke ook bij ons te lande reeds vele aanhangers telt en dagelijks ruimer toepassing vindt, maar helaas! ook nog in weinig gestichten hier te lande slechts zeer stiefmoederlijk wordt toegepast.

In plaats van de hooge muren van voorheen, de sierlijk bewerkte lage hekjes om de ruime tuinen; in plaats van de enge plaatsjes in de vroegere stadsgestichten, de boschrijke wandelplaatsen, ruimte van beweging naar alle zijden; in plaats van de hatelijke cellenrijen in de oude gestichten van voorheen, vriendelijk ingerichte isoleerkamers, waarvan zoo spaarzaam mogelijk wordt gebruikt gemaakt en alleen als de geneesheer dat toestaat; de dwang-

jakken opgeborgen; de ijzeren kluisters en voetriemen van voorheen gebannen; een staf van psychiaters, uitsluitend aan den dienst gewijd, vol ijver aan den arbeid en aan het hoofd der zaken, geholpen door een voldoende aantal hun behoorlijk ondergeschikte en naar geneeskundige aanwijzing werkzame beproefde verplegers en verpleegsters, goed onderwezen en behoorlijk opgeleid, beantwoordende aan de noodige eischen van Staatswege gesteld, goed bezoldigd en door Rijkspensioen voor gebrek op den ouden dag beveiligd, — men vindt dat nog niet overal!

Eere wie eere toekomt!

Dr. RUYSCH.

BERICHTEN.

BUITENLAND.

NEW-YORK. — Quarantaine. Door het ad hoc door de Regeering aangewezen Comité uit de New-York Academy of Medicine is een uitgebreide „National Quarantaine Bill” ontworpen, die eerstdaags aan de goedkeuring van het Congres zal worden onderworpen. De States en Territories van de Vereenigde Staten worden daarbij in 9 Sanitary Districts verdeeld en het Centraal Bestuur ter regeling der uit te voeren werkzaamheden zal te Washington resideeren. Dit Central Bureau of Public Health zal 15 leden tellen. De Surgeon General of the Army en de S. G. of the Navy zullen per se daarin zitting hebben, benevens een Medical Commissioner uit ieder der Sanitary Districts. Het doel der geheele Bill is vooral, om de Vereenigde Staten over hun geheele uitgestrektheid tegen de invasie van cholera, pokken en gele koorts, en in het algemeen tegen die van epidemische ziekten te vrijwaren.

LONDEN. — Hygiëne. Het British Institute of Public Health heeft eenparig de meening uitgesproken, dat aan de geneeskundige Staatsbeambten, willen zij hun functies naar eisch vervullen, het recht tot uitoefening der geneeskundige praktijk moet ontzegd worden.

— **Proces.** Eenige weken geleden werd alhier een proces gevoerd tegen een viertal personen, uit Britsch Indië afkomstig, die zich alhier als Indian oculists uitgaven, en op uitgebreide schaal de oogheelkunde uitoefenden. Alhoewel CRITCHETT en NETTLESHIP, als deskundigen gehoord, hun operaties als „useless, improper and cruel” qualificeerden, werd toch door het Central Criminal Court de uitspraak „not guilty” gegeven. Hun praktijken bestonden in het applicceeren van tabakspoeder of van patchouli op de conjunctiva, van cauteria op de slapen van het hoofd, en van het uitsnijden van fragmenten uit de mucosa der palpebrae enz. Alleen in het geval, dat hun praktijken hier of daar den dood zouden veroorzaakt hebben, zou het feit als manslag hen voor de Strafwet gebracht hebben, maar thans bleef de Wet machteloos. Hieruit blijkt op voldoende wijze, hoe gebrekkig de Engelsche Wetgeving nog in dit opzicht mag genoemd worden. De Engelsche bladen, en